

CUMHURİYET DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA TİYATRO

DİDEM ARDALI BÜYÜKARMAN*

Cumhuriyet'in ilanı sadece siyasal düzeni değiştirmemiş, Osmanlı'nın 600 yıllık sanat ve kültür hayatını da yeniden yapılandırmıştır. Türk tiyatrosu, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma serüvenine bu dönemde devam etmiş ve bu doğrultuda gelişim göstermiştir. Yerli oyun yazarlarının yetişmesi, oyunculuktaki yeni yönelimler, tiyatro eğitimi, ödenekli ve özel tiyatroların bütçe sorunları, nitelikli tiyatro seyircisinin oluşturulması ve sayısının artırılması Cumhuriyet tiyatrosunun temel meseleleri olmuştur.

Bu dönemde İstanbul, tiyatro sanatının merkez şehri olma konumunu sürdürür. II. Meşrutiyet Dönemi'nden kalma tiyatro toplulukları çeşitli adlar altında bir araya gelerek oyunlarını; Fransız Tiyatrosu, Ferah Tiyatrosu, Odeon Tiyatrosu gibi sahnelerde sergilemeye devam ederler. Bu toplulukların başlıcaları; İstanbul Operet Heyeti, Hale Opereti, Benliyan Operet Kumpanyası, Yeni Operet Heyeti, İstanbul Şehir Opereti'dir. 1927'den sonra ise Cemal Sahir Opereti, Muhlis Sabahattin'in (ö. 1947) yer aldığı Şark Operet Heyeti ve Asri Operet gibi topluluklar da müzikli oyunlar ve operetler sahneye koyarlar.

Naşit'in geleneksel ortaoyununu sahnelerle taşımasıyla oluşan tuluat tiyatrosu bir süre daha yoluna devam ederken Kel Hasan ve İsmail Dümbüllü (ö. 1973) ortaoyunu geleneğini vefatlarına kadar devam ettireceklerdir.

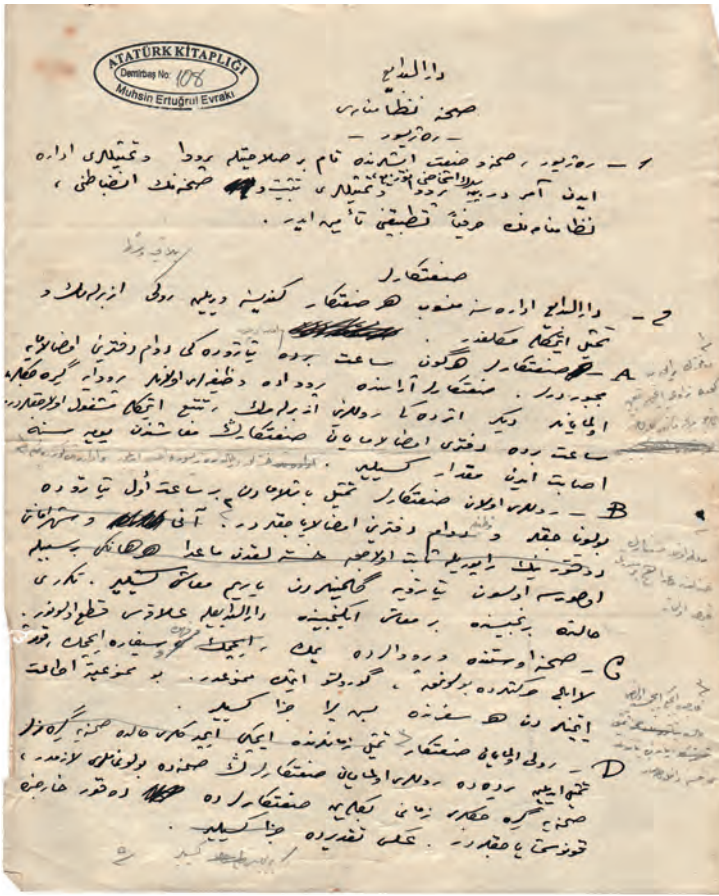
Darülbedayi'den İstanbul Şehir Tiyatroları'na

Türk tiyatrosunun en eski ve varlığını bugün de hâlen devam ettiren tek kurumu 1914 yılında kurulmuş olan Darülbedayi, yani İstanbul Şehir Tiyatroları'dır. Sadece Darülbedayi'nin tarihi bile Türk tiyatrosunun önemli bir kısmına kaynaklık eder. Dönemin İstanbul Şehremini Cemil [Topuzlu] Paşa'nın (ö. 1958) çabalarıyla tiyatro adamı André Antoine'nin (ö. 1943) Fransa'dan İstanbul'a davet edilmesiyle temelleri atılan Darülbedayi, Cumhuriyet İstanbul'unun ilk ödenekli tiyatrosudur.

Ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nden devralınan maddi sıkıntılar, kadın oyuncuların sahneye çıkma sorunu, sanatçılar arasındaki anlaşmazlıklar, nitelikli bir tiyatro seyircisinin olmayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında Darülbedayi'yi dağılma ve kapanma tehlikesiyle karşı karşıya getirir. 1924-1925 yıllarında "Darülbedayi can çekişiyor!" diye basında haberler çıkmaya başlamıştır. Darülbedayi'nin kaderi Muhittin Üstündağ'ın 1926 yılında belediye başkanı olmasıyla değişir. Rusya'da tiyatro incelemeleri ve çalışmaları yapmış olan Muhsin Ertuğrul (ö. 1979), Darülbedayi'nin başına getirilir. 1927-1930 yılları arası Darülbedayi'de toparlanma ve düzenli bir kurum olma çabaları hâkimdir. Muhsin Ertuğrul göreve başlar başlamaz Batı tiyatrosunun kötü örneklerinden yapılan uyarlamalar yerine tiyatro tarihinin önemli yapıtlarını sahne üstüne taşır. Yerli oyun yazarlarını teşvik eder. 1930 yılında Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen yeni *Belediyeler Kanunu* ile Darülbedayi doğrudan doğruya belediyeye bağlanır, kurumsallaşır ve 1934 yılından itibaren de resmen İstanbul Şehir Tiyatrosu olarak anılmaya başlanır.

31 Temmuz 1923 günü Darülbedayi sanatçılarının İzmir'de Mustafa Kemal'e verdikleri temsilde Bedia Muvahhit'in (ö. 1994) de rol alması, Cumhuriyet sonrası Türk kadınının sahneye çıkmasına öncülük eder. Neyyire Neyir (ö. 1943), Cahide Sonku (ö. 1981), Şaziye Moral (ö. 1985), Perihan Tedü (ö. 1992), Gülistan Güzey (ö. 1987) Türk tiyatrosunun kadın oyuncularını İstanbul sahnelerinde boy gösterirler. 1930'lu yılların Darülbedayi oyuncularını, aynı zamanda kurumun efsanevi kadrosu olarak da belleklerde yerini alır. Bunlar; Ahmet Muvahhit (ö. 1927), Küçük Kemal, Raşit Rıza (ö. 1961), İ. Galip (ö. 1974), Behzat Butak (ö. 1963), Hazım Körmükçü (ö. 1944), Vasfi Rıza (ö. 1992), Muammer Karaca (ö. 1978), daha sonra Sami Ayanoğlu (ö. 1971), Talat Artemel (ö. 1957), Hadi Hun (ö. 1969), Ercüment Behzat (ö. 1984), Abdurrahman Palay (ö. 2002) ve İsmet Ay (ö. 2004) gibi sahnelerimizin unutulmaz isimleridir.

* Yıldız Teknik Üniversitesi

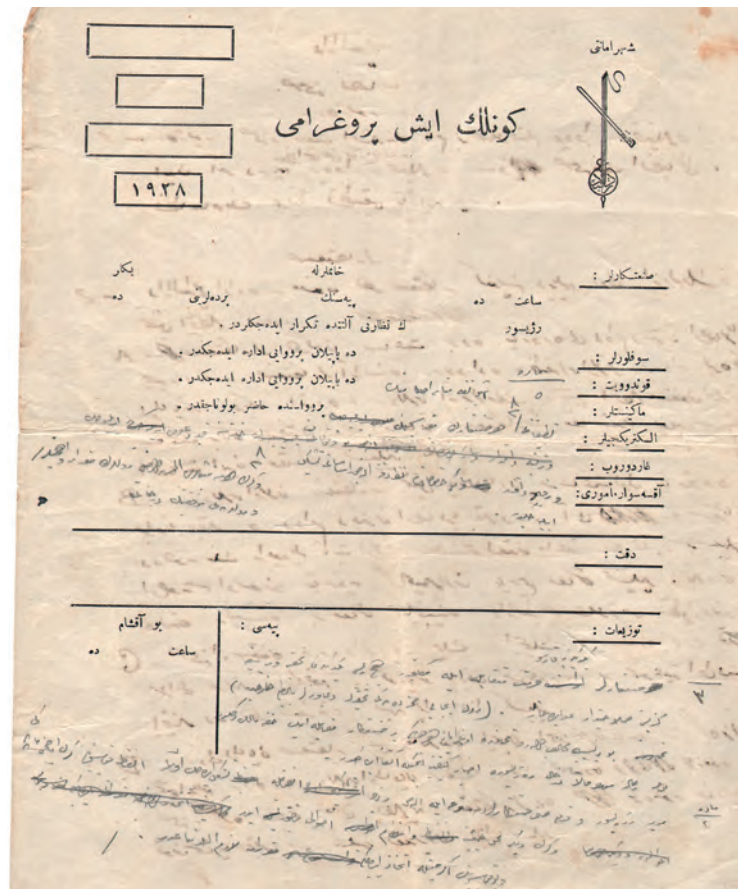

3- Darülbeydi Sahne Nizamnamesi (Muhsin Ertuğrul'un el yazısıyla) (İBB, Atatürk Kitaplığı)

semindeki Üsküdar Tiyatrosu, Musahipzade Celal adıyla bugün de gösterilerine devam eden sahnelerdir. Zeytinburnu temsillerinden ise daha sonra vazgeçilir. Muhsin Ertuğrul, gençleri tiyatroya çekebilmek için öğrenci gösterimleri yapmış, bilet fiyatlarında indirim gitmiştir.

Dönemin genç oyuncularını çevresine alarak tiyatroya yeni bir soluk getirmeyi amaçlayan Muhsin Ertuğrul, bu amaçla; Ayla Algan, Beklan Algan, Genco Erkal, Tunç Yalman, Şirin Devrim, Engin Cezzar, Nüvit Özdoğru, Zihni Küçümen, Ergun Köknar, Çetin İpekkaya, Güngör Dilmen, Mengü Ertel, Duygu Sağıroğlu gibi isimleri Şehir Tiyatroları'nın bünyesine katar. Yine bu dönemde Şehir Tiyatrosu'nun repertuarında Aziz Nesin, Çetin Altan, Cahit Atay, Melih Cevdet, Oktay Rıfat, Recep Bilginer, Orhan Asena, Adalet Ağaoğlu gibi genç Türk yazarların oyunlarına da yer verilir.

1964 senesinde Bertolt Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı* oyununun temsili esnasında tiyatroya saldırılır, sanatçılar tartaklanır, afişler yırtılıp camlar kırılır. Sıkıyönetim tarafından sakıncalı bulunan oyun, daha sonra bilirkişi incelemesiyle aklanır. Ancak gelişmeler bununla sınırlı kalmaz, 1965'e gelindiğinde *Oppenheimer Olayı* oyununda da

4- Darülbeydi'nin bir günlük iş programını gösterir cetvel (Muhsin Ertuğrul'un el yazısıyla) (İBB, Atatürk Kitaplığı)

benzer durumlar yaşanır. Haldun Taner'in *Eşeğin Gölgesi* oyunu önce mahkeme kararıyla yasaklanır, ardından oyunun oynanmasına izin verilir. Çetin Altan'ın oyunlarını sahnelediği gerekçesiyle Muhsin Ertuğrul'a tahkikat açılır. Şehir Tiyatrosu'na uygulanan politik baskılar giderek artar. Son olarak Milli Eğitim Bakanlığı "başrejisörlük" kadrosunu kaldırır ve Muhsin Ertuğrul görevden alınır. Yetenekli genç sanatçıların bir bölümü istifa ederler. "Türk Tiyatro Yazarları Derneği" bir bildiri yayımlayarak bundan sonra oyunlarını Şehir Tiyatroları'na vermeyeceklerini belirterek boykota giderler.²

1967-1974 yılları arasında Şehir Tiyatroları'nın yönetiminde Vasfi Rıza Zobu vardır. Bu dönemde yerli oyunların oynanmasına ve genç yazarların eserlerinin desteklenmesine ara verilmiş, nitelikli oyunlar repertuarlarda yer alamamıştır. Özdemir Nutku, 1970'li yılların başındaki Şehir Tiyatrosu için "yorumsuz, kişiliksiz, ne yaptığını bilmeyen, şaşkınlık içinde bir tiyatro"³

2 Sevda Şener, *Cumhuriyetin 75 Yılında Türk Tiyatrosu*, İstanbul, ts. s. 164.

3 Özdemir Nutku, "Cumhuriyet Tiyatrosuna Genel Bir Bakış", *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, İstanbul 1999, s. 83.

yorumunu yapar. Bu arada 1969'da belediye tarafından Harbiye'de yeni bir tiyatro binası inşa edilir. Böylelikle Darübedayi döneminden itibaren kullanılan Tepebaşı Dram (Petits-Champs) Sahnesi kaderine terk edilir ve kısa zaman içinde de bina yanarak tamamen kullanılmaz hâle gelir.

1974 yılında "istenen huzurun bir türlü sağlanamaması" nedeniyle Vasfi Rıza görevinden istifa eder ve genel sanat yönetmenliğine yeniden Muhsin Ertuğrul getirilir. Muhsin Ertuğrul'un fikrinde eskiden olduğu gibi genç sanatçılarla geniş halk kitlelerine ulaşmak, tiyatroyu indirimli gösterilerle parklara, spor salonlarına, stadyumlara, kahvelere taşımak vardır. Ancak genç sanatçılar artık merkezî yönetim yerine, yerinde yönetim anlayışıyla semt tiyatrolarına özerklik istemektedirler. 1976'da İstanbul Şehir Tiyatrosu, yürürlüğe giren yeni yönetmelikle beş bölüme ayrılır. Genel sanat yönetmeninin yetkilerinin kaldırılmasıyla Muhsin Ertuğrul bir kez daha Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılır. Semt tiyatrolarının başına Beklan Algan, Başar Sabuncu, Hamit Akınlı, Burçin Oraloğlu ve Ergin Orbey atanır. Ancak politik çatışmalara daha fazla dayanamayan bu yönetmenler de istifa etmek zorunda kalırlar.

1978-1980 yılları arasında Şehir Tiyatrosu'nun başında Hayati Asilyazıcı vardır. Semt tiyatrolarının sanat yönetmelerini yeniden seçen, genç oyuncularını kurumun kadrosuna katan Asilyazıcı dönemi de 1980 askerî darbesiyle son bulur. Özgürlüklerin yasaklandığı bir döneme girilir. Vasfi Rıza Zobu yeniden Şehir Tiyatrosu'nun başına getirilir. Tekrar merkezî yönetim sistemi kabul edilerek semt tiyatroları bir bir kapatılır, yönetmenlerin yetkileri kısıtlanır. Tiyatroda görev yapan sanatçı ve yazarların büyük bir kısmı görevden alınır.

Şehir Tiyatrolarının kuruluşunun 70. yılında kurumun başına Devlet Tiyatrosu başdramaturgu ve genel sekreteri Gencay Gürün getirilir. 12 Eylül döneminin giderek güç kaybetmeye başladığı 1984'ten 1994'e kadar Gencay Gürün'ün yönetiminde Şehir Tiyatrosu, iç huzurunu yeniden kazanır. Kaybettiği seyircisini tekrar kazanmak için Muhsin Ertuğrul'un da başvurduğu yöntemle repertuvarda müzikallere ve operetlere yer verilir. Bu amaçla Rey Kardeşlerin *Lüküs Hayat* opereti bu sefer Haldun Dormen yönetiminde ve Suna Pekuysal, Zihni Göktay, Sezai Altekin, Alev Gürzap gibi sanatçıların unutulmaz performanslarıyla yeniden sahnelenir. Bugün hâlen gösterimi devam eden *Lüküs Hayat*, Şehir Tiyatrosu'nun efsanevi oyunları

arasında yerini alır. Bu dönemde Zuhâl Olcay, Cihan Ünal, Neco gibi kurum içi ve dışı sanatçıların bir araya geldiği *Evita* gibi müzikaller, Bilgesu Erenus'un *Misafir*, Murathan Mungan'ın *Taziye*, Ferhan Şensoy'un yeni bir yorumla sahneye koyduğu *Keşanlı Ali Destanı* gibi oyunlar seyirciyi yeniden salonlara çeker. Yine bu dönemde oyun araştırmaları ve deneysel çalışmalar yapmak üzere "Tiyatro Araştırmaları Laboratuvarı" (TAL) kurulur. Beklan Algan, Ayla Algan, Erol Keskin, Haluk Şevket Ataseven'in kurucu olarak görev aldıkları bu laboratuvar, Peter Stein, Joseph Szajna, Eugenio Barba gibi dünyaca ünlü tiyatro insanlarının öncülük ettiği yeni yaklaşımlarla araştırmalar yapar. Ancak eğitsel olarak çok önemli mesafelerin alındığı bu çalışmalar, sahneleme anlamında çok verimli olmaz.

2008 yılında Şehir Tiyatrosu'nun merkez sahnesi olan Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu, bölgenin kongre vadisi olarak yeniden düzenlenmesi projesi kapsamında yıkılır. Yerine, bugün hâlâ kullanılan yeni tiyatro binası inşa edilir.

Bakırköy Belediye Tiyatrosu

Türkiye'nin belediye ödenekli ikinci tiyatrosu 1990 senesinde yine İstanbul'da Bakırköy'de kurulur. Kuruculuğunu Zeliha Berksoy'un yaptığı bu tiyatro, Devlet Tiyatroları'nın "bölge tiyatroları" anlayışına benzer bir anlayışla çalışır ve Bakırköy'de yaşayan İstanbullular için oyunlar sahneler. İlk defa Aziz Nesin'in *Demokrasi Gemisi* oyunuyla da perdelerini açar. Genel sanat yönetmenliğini Pekcan Koşar ve Müşfik Kenter'in de yaptığı Bakırköy Belediye Tiyatrosu, oyunlarını iki önemli tarihî yapının dönüştürülmesi sonucu kazandığı Yunus Emre Kültür Merkezi ve İspirtohane Kültür Merkezi'nde sergiliyor.

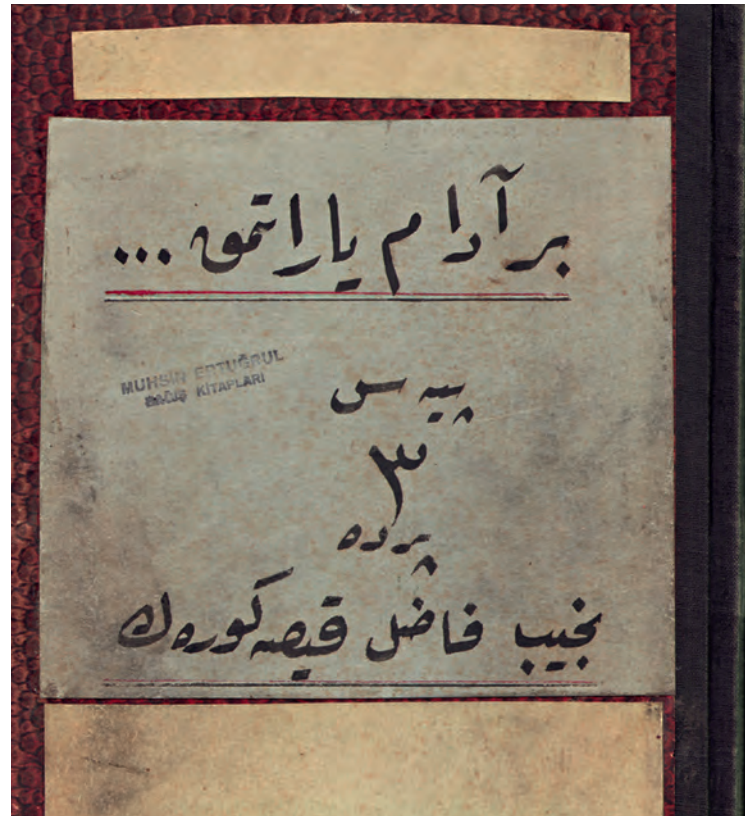
Devlet Tiyatrosu ve İstanbul

İstanbul'da Devlet Tiyatrosu tarihini yazmak aslında bir binanın tarihini yazmakla başlar ki o bina bugün hâlâ akıbeti meçhul olan Atatürk Kültür Merkezi'dir. Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'a yakışır modern ve Batı tarzı büyük bir opera binası yapma fikri bu tiyatronun temelini atmıştır. Binayla ilgili ilk tartışma öncelikle nereye yapılacağı noktasında çıkar. 1929 yılında bir Alman yapım ortaklığının başvurusuyla ilk önce Taksim, sonra Tepebaşı Bahçesi mekân olarak kararlaştırılır. Ardından Sultanahmet Meydanı düşünülse de buraya Müzeler Müdürlüğü, diğer bir mekân alternatifi olarak gündeme gelen Surp-Agop Ermeni Mezarlığı'na da Ermeni Vakfı izin vermez. 1935'e gelindiğinde hâlâ tiyatronun nereye

ve kim tarafından yapılacağı kesinleşmiş değildir. Şehircilik uzmanı Henri Prost tiyatronun Tepebaşı'na yapılmasını uygun görse de sonuçta binanın temelleri, 1946 yılında Taksim'e atılır. Mimar Auguste Peres'in projesinin temeline bir şişe içinde; Vali ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar ile Muhsin Ertuğrul, Vasfi Rıza, Galip Arcan, Behzat Butak gibi sanatçıların imzalarının bulunduğu bir tutanak da konur.⁴ Ancak aradan 7 yıl geçmesine rağmen binanın ancak %30'u bitirilebilmiştir. 1956'da yüksek mimar-mühendis Hayati Tabanlıoğlu yönetiminde inşaatı yeniden başlanır ve 1969 senesinde bina tamamlanır. Tasarısından tam 40 yıl sonra İstanbul Kültür Sarayı adıyla açılan yapı, Şehir Tiyatrosu'na değil, Devlet Tiyatrosu'yla Devlet Opera ve Balesi'nin ortak kullanımına verilir. Yıllarca modern bir sahnenin özlemine ta yapım aşamasından itibaren çeken İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun sanatçıları için binalarını elden yitirmek tam bir yıkım olur. İlk temsiller Devlet Tiyatrosu ve Operası'nın İstanbul'da yerleşik toplulukları olmadığından Ankara'dan gelen turneler ile verilir.

Fakat asıl yıkım 27 Kasım 1970 gecesi yaşanacaktır. Devlet Tiyatrosu *Cadı Kazanı* oyununu sahnelerken sabotaj mı yoksa kaza mı olduğu anlaşılamayan bir yangında İstanbul Kültür Sarayı yanar. Sanatçılar binanın tekrar yapımı konusunda ikiye ayrılırlar. Sonunda 1977 yılında tadilat gören bina Atatürk Kültür Merkezi (AKM) adıyla yeniden açılır. Can Gürzap, Devlet Tiyatrosu'nun İstanbul birimini kurması için görevlendirilir. İstanbul Devlet Tiyatrosu 1979-1980 sezonunda *Deli Dumrul*, *Duruşma*, *Antigone* oyunları ile perdelerini açar. İstanbul Devlet Tiyatrosu'nun ilk oyuncular arasında Zeynep İrgat, Nihat İleri, Zuhâl Olcay, Civan Canova, Arsen Gürzap, Haluk Kurtoğlu, Macit Flordun, Şerif Sezer, Derya Alabora, Müge Gürman da vardır. 1993 yılında otuz sanatçı "özel ve özgür" bir tiyatro isteğiyle Devlet Tiyatroları tarihinin ilk ve tek birim tiyatrosunu kurarlar. AKM'nin deposundan bozularak meydan sahne benzeri inşa edilen Aziz Nesin Sahnesi'nde oyunlar sergileyen biriminin en çok tartışılan oyunu Müge Gürman yönetimindeki *Hamlet* olur.

2007 yılına kadar perdeleri açık kalan AKM'ye, 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi kapsamında, yerine daha iyisi yapılmak için yıkım kararı verilir. Ancak bazı aydın ve sanatçılar binanın yıkılmasına karşı çıkarlar. Sonunda AKM'nin yıkımından vazgeçilerek bina, onarım için boşaltılır. Hâlen (2013) bu onarım devam etmektedir.

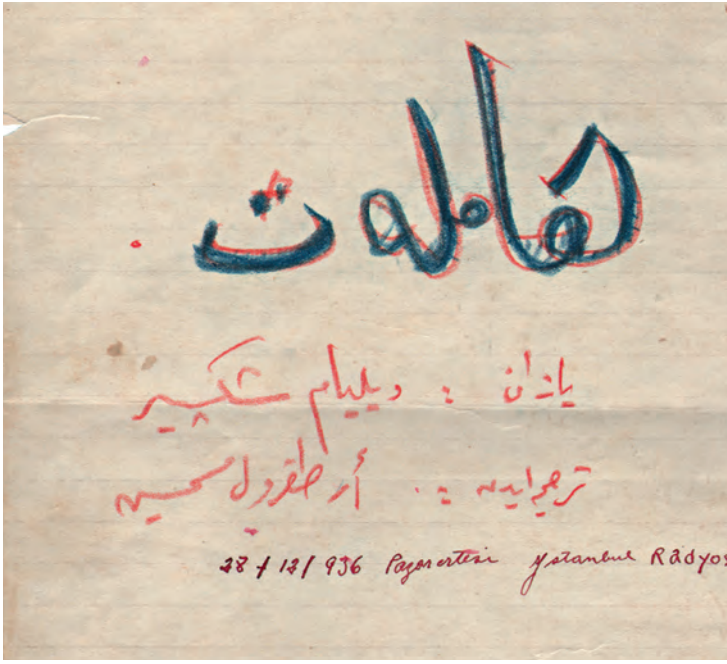
5- Necip Fazıl Kısakürek'in *Bir Adam Yaratmak* oyununun kapağı (İBB, Atatürk Kitaplığı)

İstanbul'un Özel Tiyatroları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında genellikle Darülbeydiye oyuncularının çeşitli adlar altında bir araya gelmesiyle kurulan ve maddi imkânsızlıklar, mekân sıkıntısı, oyuncu anlaşmazlıklarıyla ömürleri kısa olan ve çoğunlukla vodviller ve uyarlamalar sahneleyen tiyatro topluluklarına rastlarız.

İstanbul, özellikle özel tiyatroların merkez şehri konumundadır. Genellikle Beyoğlu ve çevresinde perde açan bu topluluklara son zamanlarda Anadolu yakasından Kadıköy ve civarından da gruplar katılmıştır. Bugün olduğu gibi geçmişte de oyuncu ve yapımcıların bir araya gelmesiyle birçok tiyatro topluluğu kurulmuş, kimisi kısa ömürlü olurken kimisi adını tiyatro tarihine yazdırmış, maalesef çok azı da yarattığı geleneği günümüze kadar taşıyabilmiştir. İstanbul'da öne çıkan özel tiyatroların seyrine bakacak olursak, Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan ilk özel tiyatro Millî Sahne'dir. Oyunlarını Tepebaşı Tiyatrosu'nda sergileyen topluluğun ilk oyunları İbnürrefik Ahmet Nuri'nin (ö. 1935) uyarladığı *Sekizinci* ve *Hisse-i Şayia*'dır. Topluluk kurucusu Fikret Şadi (ö. 1941), "Türk Tiyatrosunu Himaye Cemiyeti"ni kurarak özel topluluklar arasında devletten yardım sağlayan ilk grup olmuştur. Topluluğun kadrosunda İ. Galip, Neyyire Neyir, Hazım Körmükçü,

⁴ Rakım Ziyaoğlu, *Yorumlu İstanbul Kültürü*, İstanbul 1985, s. 80.

6- Muhsin Ertuğrul tarafından tercüme edilen Hamlet oyunu

7a- İstanbullu adlı oyunun ilk perdesi (Muhsin Ertuğrul'un el yazısı)
7b- İstanbullu adlı oyunun kapağı (İBB, Atatürk Kitaplığı)

Kınar Hanım (ö. 1950), Afife Hanım (ö. 1941), Şehper, Anayis gibi oyuncular bulunmaktadır.

Muhsin Ertuğrul, 1924-1925 tiyatro döneminde İstanbul Şehzadebaşı'ndaki Ferah Sahnesi'nde İ. Galip, Behzat Butak, Neyyire Neyir, Hazım Körmükçü, Muammer Karaca, Kınar Hanım gibi bazı sanatçı arkadaşlarıyla bir araya gelerek tiyatro tarihimizde "Ferah Sezonu"⁵ diye bilinen topluluğu kurar. Topluluğun en önemli yanı Faruk Nafiz'in *Canavar*, Vedat Nedim Tör'ün *İşsizler*, Sermet Muhtar'ın *Duvar Aslan*'ı gibi yerli oyun yazarlarının oyunlarını oynamalarıdır. Ancak Muhsin Ertuğrul ve Behzat Butak

5 Metin And, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, Ankara 1985, s. 187.

arasındaki tartışmalar ve maddi sıkıntılar nedeniyle topluluk 1925'te dağılır.

1930'da T.A.T kısaltmasıyla bilinen Türk Akademi Tiyatrosu, Darülbedayi geleneğinin kötü yansımalarına karşı çıkmak amacıyla kurulur. Kurucuları Ercüment Behzat ve Ertuğrul Sadi olan grup, Şehzadebaşı'nda yeniden onarılan Hilal Tiyatrosu'nda sahne alırlar.

1946 yılında Darülbedayi'de yetmişmiş Muammer Karaca, kendi adıyla anılan Karaca Tiyatrosu'nu kurar. Tuluat tiyatrosu geleneği ile politik taşlamayı birleştiren Muammer Karaca, 1955 yılında yine kendi adıyla anılan Beyoğlu'ndaki binasına taşınır. İlk kadrosunda Adile Naşit, Selim Özcan, Aysel Gürel gibi oyuncular vardır. Topluluğun unutulmaz oyunu ise Refik Kordağ ve Muammer Karaca'nın ortaklaşa kaleme aldıkları ve 4.000'den fazla sahnelenen *Cibali Karakolu*'dur.

1951 yılında Muhsin Ertuğrul, Yapı ve Kredi Bankası'ndan aldığı yardımla Küçük Sahne topluluğunu kurar. Topluluğun ilk oyunu Steinbeck'in *Fareler ve İnsanlar*'ı olur. Çocuk sineması, müzikaller, tiyatro ve opera gibi sanat etkinliklerine de yer veren topluluk ayrıca *Küçük Sahne* adı altında bir de dergi yayımlar. Deneyimli sanatçıların ve yetenekli genç oyuncuların bir araya geldiği toplulukta; Lale Oraloğlu, Çolpan İlhan, Altan Karındaş, Cahit Irgat, Münir Özkul, Mücap Ofluoğlu, Haldun Dormen, Şükran Güngör, Pekcan Koşar, Kamuran Yüce ve Sadri Alışik da bulunmaktadır. 1955'te Muhsin Ertuğrul'un gruptan ayrılmasıyla topluluk dağılır.

1955 yılında Yale Üniversitesi'nde tiyatro mastırı yapıp İstanbul'a dönen Haldun Dormen'in yönetiminde sergilenen *Papaz Kaçtı* oyunuyla Dormen Tiyatrosu kurulur. Oyunlarını 1962 yılına kadar Küçük Sahne'de sergileyen topluluk, ardından 1962'de eski Varyete SES Tiyatrosu'nu onararak buraya geçer. Vodvil ve bulvar komedisi türlerinin en önemli örneklerini sunan topluluğun unutulmaz oyunları arasında *Sevgilime Göz Kulak Ol*, *Şahane Züğürtler*, *Yaygara 70*, *Yer Demir Gök Bakır* vardır. 2006 yılında 50. sanat yılını kutlayan Haldun Dormen'in ekolünden yetişen sanatçılar arasında Erol Günaydın, Nevra Serezli, Altan Erbulak, Metin Serezli, İzzet Günay, Nisa Serezli, Erol Keskin, Fikret Hakan, Asaf Çiyiltepe, Başar Sabuncu, Ayfer Feray, Füsun Erbulak, Göksel Kortay sayılabilir.

1960 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamıyla İstanbul'da özel tiyatroların sayısında artış görülür. Klasik tiyatro akımlarının yanına avangart tiyatrolar da eklenir. Deneysel tiyatro yöntemleri arayan topluluklar "İtalyan sahne" düzeninin dışına çıkarak alternatif tiyatro mekânları açarlar.

8- İstanbul Şehir Tiyatrosu

1960'lı yılların başında, Yıldız ve Müşfik Kenter Kardeşler, Devlet tiyatrolarındaki görevlerinden istifa ederek Kent Oyuncuları'nı kurarlar. Genco Erkal, Şükran Güngör, Sadri Alışık'ın çekirdek kadroyu oluşturduğu topluluk, sırasıyla Karaca Tiyatrosu, Site Tiyatrosu ve Dormen (SES) Tiyatrosu'nun 18.00 matinelinde sahne aldıktan sonra kendi imkânlarıyla yaptıkları Harbiye'deki Kenter Tiyatrosu'nu 1968'de *Hamlet* oyunuyla açarlar. Necati Cumalı'nın *Nalınlar*, Melih Cevdet'in *Mikadonun Çöpleri*, Güngör Dilmen'in *Ben Anadolu* gibi oyunları bugün hâlâ yılmadan perdelerini açan topluluğunun belleklerde iz bırakmış oyunlarından.

Haldun Taner'in yazdığı, Engin Cezzar'ın yönettiği ve Gülriz Sururi'nin Zilha karakteri ile ölümsüzleştiği *Keşanlı Ali Destanı*, 1960'larda kurulmuş Gülriz Sururi-Engin Cezzar Topluluğu'nun en önemli oyunu olur. Küçük Sahne, Elhamra Tiyatrosu, Fatih Tiyatrosu gibi çok farklı mekânda sahne alan topluluk Güngör Dilmen'in *Kurban*, Yaşar Kemal'in *Teneke*, Nazım Hikmet'in *Ferhat ile Şirin* oyunlarının yanı sıra *Kaldırım Serçesi*, *Kabare* gibi müzikalleri de sahnelerine taşır.

1960'lı yılların başında kurulup kapandığı 1994

senesine kadar komedi tiyatrosunun yetkin örneklerini veren Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu, gücünü çağa ayak uyduramayan İstanbul orta sınıfının trajikomik durumunu sahne üstüne taşımasından alır ve bu şekliyle seyircisiyle arasında kopmaz bir bağ yaratır.

Dönemin özel tiyatroları arasında Beyoğlu Parmakkapı'daki sanat galerisinden bir oda tiyatrosuna dönüştürülen Gen-Ar Tiyatrosu, Oraloğlu Tiyatrosu, Nisa Serezli-Tolga Aşkıner Tiyatrosu, Nejat Uygur Tiyatrosu, Alpago Tiyatrosu, gibi topluluklar da unutulmaması gereken tiyatrolardır. Bunların yanı sıra 1960'ların deneysel tiyatroları, Asaf Çiyiltepe ve Attila Tokatlı yönetimindeki Arena Tiyatrosu ile elips biçimli, hareketli meydan sahnesiyle Metin Üstünel'in bir okul olarak kurguladığı LCC (Language and Culture Center) adı sayılması gereken tiyatrolardandır.

1967 yılında Haldun Taner, Zeki Alasya, Metin Akpınar, Yalçın Gülhan öncülüğünde kurulan Devekuşu Kabare, 1970'li ve 1980'li yıllarda seyircisinin karşısına politik taşlamalar ile çıkar. Topluluğunun ilk oyunu *Vatan Kurtaran Şaban* olur. Topluluğun oyuncularında Perran Kutman, Cihat Tamer, Kemal Sunal, Selim Naşit

9- Muhsin Ertuğrul ve arkadaşları (İBB, Atatürk Kitaplığı)

gibi isimler yer alır. Topluluk, özellikle 1980'li yıllarda sahnelenen *Aşk Olsun*, *Deliler*, *Yasaklar*, *Beyoğlu Beyoğlu* oyunları ile büyük ses getirir. Ancak televizyonun hâkimiyetinin artması ve seyircinin salonlardan çekilmesiyle bu grup da 1992'de dağılır.

1969 yılında kurulan Dostlar Tiyatrosu, kuruluşundan itibaren göstermecî biçimi benimser. Kurucuları arasında Genco Erkal, Mehmet Akan, Şevket Altuğ, Arif Erkin olan topluluk, 1970'li yıllarda belgesel tiyatroya önem verir ve *Rosenbergler Ölmemeli*, *Havana Duruşması* adlı oyunların yanı sıra, Allende olayının irdelendiği Orhan Asena'nın *Şili'de Av'ı* ve maden grevinin anlatan Haşmet Zeybek'in *Alpagut Olayı*'ni sahneler. Mehmet Ulusoy'un yönettiği, sahne tasarımını Metin Deniz, masklarını Kuzgun Acar'ın yaptığı, Zeliha Berksoy ile Genco Erkal'ın rol aldığı *Kafkas Tebeşir Dairesi* ise yine topluluğun en önemli oyunlarından olur.

1980'li yıllarda Egemen Bostancı'nın Şan Sineması'nı kiralamasıyla Şan Müzikholü dönemi başlar. *Yedi Kocalı Hürmüz*, *Hisseli Harikalar Kumpanyası*, *Artiz Mektebi*, *Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra* gibi prodüksiyonlarda Emel Sayın, Erol Evgin, Sezen Aksu, Adile Naşit, Şener

Şen, Ayşen Gruda, Müjdat Gezen, Perran Kutman, Savaş Dinçel, İlyas Salman, Gülşen Bubikoğlu sahne alırlar.

Ferhan Şensoy yönetiminde 1980'de Ortaoyuncular kurulur. Grubun Küçük Sahne'de sahnelediği ilk oyun *Şahları da Vururlar'dır*. Genelde ince espirili, ironik toplumsal taşlamalardan beslenen Ortaoyuncular, sabit mekân arayışı içinde Şan Tiyatrosu'nu kiralar. Ancak 1987 yılında Şan Tiyatrosu, tamamen yanar. Ortaoyuncular 1988'de SES Tiyatrosu'nu onararak oyunlarını burada sahnelemeye başlar. Rasim Öztekin, Ali Çatalbaş, Derya Baykal, Baykal Kent gibi oyuncuların sahne aldığı toplulukta; *Soyut Padişah*, *İstanbul'u Satıyorum*, *Kahraman Bakkal Süpermarkete Karşı* gibi eserler İstanbul seyircisinin severek izlediği oyunlar olur. Topluluğun İstanbul'un belleğinden silinmeyen bir projesi de Kuruçeşme kıyısına bağlı bir geminin "İçinden Dalga Geçen Tiyatro" adıyla seyyar tiyatro mekânına dönüştürülmesidir. *Ferhangi Şeyler*, Ferhan Şensoy'un 7 Mart 1987'den beri aralıksız oynadığı tek kişilik oyunu olacaktır.

1980'li yıllarda Hadi Çaman'ın Yeditepe Tiyatrosu, Zafer Diper'in Bizim Tiyatro, *Çılgınlar Kulübü* oyunu ile

10- İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynanan *Rumelihisarı* ve *Yedikule* temsilleri

müthiş bir çıkış yapan Ali Poyrazoğlu-Korhan Abay Tiyatrosu, Enis Fosforoğlu Topluluğu, Levent Kırca-Oya Başar Tiyatrosu, diğer özel tiyatrolardandır.

1990'lı yıllar tiyatro sanatının 1980 darbesi etkisinden kurtulmaya başlamasıyla yeniden canlanmaya, yeni tarzlar bulmaya çabaladığı yıllardır. Deneysel çalışmaların öne çıktığı bu dönemde Nihal Geyran Koldaş'ın öncülüğünde Bilsak Tiyatro Atölyesi kurulur. Atölye, Sevim Burak'ın *İşte Baş*, *İşte Gövde*, *İşte Kanatlar* oyunuyla seyircinin ilgisini çeker.

Tiyatro-mekân ilişkisinden beslenen ve her yeni oyunda mekânı yeniden şekillendirerek oyunları kurgulayan, farklı ve alternatif bir tiyatro arayışıyla yola çıkan Kum-pan-ya, 1991'de Kerem Kurtoğlu ve Naz Erayda tarafından kurulur. Oyunlarını İstanbul Sanat Merkezi (İSM)'nde sergileyen topluluk, *Fayton Soruşturması*, *Canlanan Mekân*, *Haritadan Naklen Yayın*, *Vınnlamanın Binbir Yolu* gibi yapımlarla entelektüel seyircinin büyük beğenisini kazanır. Tarlabası'ndaki eski bir Ermeni-Katolik manastır binasının sanat merkezine dönüştürülmesiyle kazanılmış mekânda Mustafa Avkırın yönetimindeki 5. Sokak Tiyatrosu, Tiyatro Grup, Tiyatro Pera gibi topluluklar da sahne alır.

Şahika Tekand tarafından kurulan Stüdyo Oyuncuları ilk defa 1992'de Beckett'ten *Mutlu Günler*'i

seyirciye sunar. Faaliyetini sürdürdüğü 21 yıl içinde, Şahika Tekand'ın geliştirdiği performativ sahneleme ve oyunculuk yöntemiyle oyunlarını Nişantaşı'ndaki mekânlarında sahnelerler.

Ahmet Levendoğlu, Zuhul Olcay ve Haluk Bilginer'in bir araya gelmesiyle 1990'da, Tiyatro Stüdyosu kurulur. Grup, *Aldatma*, *Derin Bir Soluk Al*, *Kan Kardeşler*, *Histeri*, *Balkon* ve özellikle *Çöplük* oyunları ile çağdaş tiyatronun nitelikli örneklerini sergiler. Zuhul Olcay ve Haluk Bilginer'in bu tiyatrodan ayrılmasıyla ikili bu kez 1999 yılında Oyun Atölyesi'ni kurar. Atölye, Steven Berkoff'un *Dolu Düşün Boş Konuş* oyunu ile büyük ses getirir. Topluluk 2002 yılından itibaren İstanbul Kadıköy'de perde açmaktadır.

1990'lı yıllarda İstanbul'un tiyatro hayatına katılmış diğer topluluklarsa 1995'te Gencay Gürün'ün yönetiminde Tiyatro İstanbul, Dilek Türker'in Tiyatro Ayna, Aksanat Prodüksiyon Tiyatrosu, Nedim Saban'ın yönetiminde Tiyatro Kare sayılabilir.

2000'li yıllarda özel tiyatroların sayısında yeniden bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle Anadolu'nun birçok üniversitesinde tiyatro ve oyunculuk bölümlerinin açılması ve bu bölümlerden mezun öğrencilerin hem dizi film, hem de tiyatro

11- İBB Muhsin Ertugrul Sahnesi

piyasaının merkezi olan İstanbul'a gelmesiyle tiyatro yaşantısı canlanmıştır. Bu dönemde, eski oyunlar yerine kendilerinin yazdıkları ve yine kendilerinin yönettikleri metinlerle küçük sahnelerde, bazen pub ve barlarda sahne alan topluluklarla karşılaşırız.

2002 tarihinde Işıl Kasapoğlu önderliğinde gençlerden oluşan dinamik bir grup Kocamustafapaşa'daki Çevre Tiyatrosu'nda Semaver Kumpanya'yı kurar ve *Onikinci Gece*, *Kuşlar Meclisi*, *Murtaza*, *Süleyman ve Öbürsüler* gibi oyunlarla "Haliç'in Öte Yanında Tiyatro" projesini başlatmış olur.

Alternatif sahne anlayışının bir diğer yansıması da Beyoğlu'nda Mısır Apartmanı'nın 4. katında 2005 yılında Murat Daltaban, Özlem Daltaban ve Süha Bilal tarafından kurulan DOT ile olur. DOT, Black Box (Kara Kutu) olarak adlandırılan, devingen ve değişken açık bir sahne şeklindeki mekânda; sert, sözünü sakınmayan, rahatsız edici, yapmacıksız bir tiyatro dili olan İngiliz "in-her-face" akımının ilk örneklerini *Frozen-Donmuş*, *Sansürcü*, *Kürklü Merkür* gibi prodüksiyonlarla seyirciye sunar ve büyük ses getirir.

Mustafa Avkıran ile Övül Avkıran ise kurucusu oldukları 5. Sokak Tiyatrosu'nu Galatasaray'daki Garaj İstanbul'a taşırlar. İtalyan sahne düzeni dışında alternatif bir mekân olarak tasarlanan yapı, bugün bir sanat merkezi olarak dans ve müzik topluluklarıyla birçok yan disipline de kapılarını açmaktadır.

Kumbaracı 50'de sahne alan Altıdan Sonra Tiyatro, Galataperform, Maks-Kara Tiyatrosu, Talimhane Tiyatrosu, Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu, Sadri Alışık Tiyatrosu, Sarıyer Sanat Tiyatrosu, Tiyatro Kedi, Anadolu yakasında perde açan Ak'la Kara Tiyatrosu ve hem okul hem tiyatro olan Müjdat Gezen Sanat Merkezi bugün İstanbul'da perdelerini açan özel tiyatrolardan sadece birkaçı olarak sayılabilir.

İstanbul eski bir başkent olarak tüm güzelliklerin ve kültürün bugün de toplandığı, üretildiği ve yeniden Anadolu'ya dağıldığı bir mekân olarak gücünü korumaktadır ve Türkiye'nin tüm sanat hareketinin hem merkezi hem de yön vericisidir.

KAYNAKLAR*

Karaboğa, Kerem, *Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları I*, İstanbul 2011.

Özsoysal, Fakiye, Metin Balay, *Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları III*, İstanbul 2011.

Pekman, Yavuz, *Geleceğe Perde Açan Gelenek Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları II*, İstanbul 2011.

* Dipnotlarda yer almayan kaynaklar.